
MULTIKULTURALIZAM

Izvorni znanstveni rad
UDK 316.7

Peter Klinar

*Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo, Ljubljana*

Priljeno: 28. 01. 1986.

SOCIOLOŠKI VIDIKI MULTIKULTURALIZMA*

POVZETEK

Po obrazložitvi pojma multikulturalizma so navedeni mnogi družbeni pojavi, ki v sodobnih družbenih razmerah otežkočajo njegov stvarni razvoj, tako da se multikulturalizem kaže le v začetnih pojavnih oblikah. Problemi večjezičnosti so predstavljeni s hkratnimi in zaporednimi socializacijskimi procesi v različnih kulturah. Med temeljnimi družbenimi procesi, ki zadevajo multikulturalizem so analizirani procesi adaptacije, akulturacije in integrativnih konfliktov. Na razvoj omenjenih procesov, na njihovo medsebojno povezanost in na razvoj multikulturalizma vpliva predvsem omejevanje pojavov etnične stratifikacije.

Pojem kulturnega pluralizma (multikulturalizma) in njegov razvoj

Razprava o vzgoji v večkulturnih družbah temelji na teoretičnih izhodiščih medetničnih odnosov, katerim pomemben del je multikulturalizem, ali kulturni pluralizem.

Procesi diferenciacije sodobnega sveta ustvarjajo vrsto pluralizmov. Govorimo lahko o političnem, idejnem, strukturalnem, institucionalnem pluralizmu in še o številnih drugih. Vsakršni pluralizem pomeni bogastvo vsebin in oblik, nasprotje takšni ali drugačni uniformnosti. Različni pluralizmi utegnejo biti med seboj povezani kot na primer politični in kulturni, institucionalni in kulturni, idejni in kulturni, strukturalni in kulturni ipd.

Procesi diferenciacije so gotovo povezani z razvojem demokratičnosti, decentralizacije tolerance, s poskusi omejevanja različnih vidikov družbene neenakosti. Hkrati pa velja, da nastajajo procesi kulturnega pluralizma tudi v kriznih razmerah. Begunci in ekonomski migranti, ki se na primer vseljujejo v kritičnih obdobjih, porušijo tradicionalno etnično homogenost avtohtonega prebivalstva, ki utegne proti njim reagirati zaradi konkurenčnih razlogov s pozicij lastne ogroženosti (problemi nezaposlenosti), z različnimi diskriminacijskimi ukrepi ipd., vendar tako dejansko nastajajo mnogoetnične družbene skupnosti. Te družbe se bodo prej ali slej morale začeti boriti proti ksenofobiji in diskriminaciji, kar ne izključuje — dolgoročno

* Referat na seminarju: »Izobraževanje v multikulturnih družbah«, OECD — CERi in Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 15—16. okt. 1985.

gledano — razvoj elementov politike multikulturalizma, povezanega z omejevanji centralizacije, pojavov družbene neenakosti in alienacije.

Pluralistični pojavi ne zadevajo le različna področja družbenega dogajanja, marveč tudi različne ravni. Ti pojavi morejo biti prisotni na lokalni regionalni ravni, morejo zadevati državno in tudi mednarodno raven. Pojavi kulturnega pluralizma so pomembni predvsem na ravni različnih etničnih skupnosti, držav in mednarodne skupnosti. Če kulturni pluralizem enačimo z multikulturalizmom, potem raziskujemo odnose (proces) med različnimi etničnimi skupinami, ki živijo v regionalnih, državnih, ali mednarodnih skupnostih (v družbenem in geografskem prostoru). Zanimajo nas tudi spremembe teh odnosov (procesov).

Multikulturalizem lahko označimo kot vsesplošno priznano progresivno teoretično izhodišče medetničnih odnosov, ki pomeni zanikanje spornih pogledov o preraščanju in zginevanju narodov, ali o njihovi prisilni asimilaciji. Multikulturalizem pomeni priznavanje etnične identitete etničnim skupinam, priznavanje in razvoj njihove specifične kulture, kar je izhodišče za sodelovanje in povezovanje med etničnimi skupinami. Drugače rečeno brez kulturnega pluralizma ni mogoče razvijati konjunktivnih procesov med etničnimi skupinami.

Kulturni pluralizem pomeni ohranjanje in razvijanje etničnih posebnosti. Zahteva medsebojno tolerantnost med etničnimi skupinami, njihovo autonomno delovanje ter enakopravnost. Kulturni pluralizem ne dopušča dominacije etničnih skupin nad drugimi etničnimi skupinami ali kakršno koli dominacijo ene kulture nad drugimi kulturami. Z drugimi besedami pojavi kulturnega pluralizma se morejo razvijati le ob preseganju etnične stratifikacije in razdeljenosti družbe na etnične privilegirane večine in deprivilegirane etnične manjšine. Ob uveljavljenih hierarhičnih etničnih odnosih, ki temeljijo na globljih odnosih družbene, še posebej razredne neenakosti, ni mogoče razvijati stvarnega kulturnega pluralizma.

Kulturni pluralizem vzpodbuja kumulacijo identitet in komplementarnost razlik, kar pomeni, da širša družba, ki jo sestavlja pluraliteta etničnih skupin, dosega notranjo kohezivnost in integracijo. Z obstojem različnih kultur se porajajo različni, tudi nasprotni interesi, ki se med seboj spopadajo in usklajujejo. Ker gre pri kulturnih etničnih pojavih za skupinske pojave, je treba še dodati, da se je zavzemati za takšen razvoj etničnih kolektivitet, ki niso postavljene nad posameznika in ne delujejo proti njemu. Le takšne etnične skupine, ki ne dominirajo nad svojimi pripadniki, marveč, ki razvijajo svoje vrednote na temelju dialektičnih interakcij med konkretnimi in splošnejšimi interesi, morejo razvijati medetnične odnose na načelih kulturnega pluralizma. Kulturni pluralizem v odnosih med etničnimi skupinami je mogoče doseči, če etnična kultura povezuje posameznike v skupino na načelih, ki smo jih omenili kot načela kulturnega pluralizma, v odnosih med etničnimi skupinami. Verjetno ni odveč omeniti, da kulturni pluralizem kot pojav, ki se more polno razvijati le v razmerah nehierarhičnih družbenih odnosov, ali v razmerah izrazito omejenih pojavih družbene neenakosti, vzbuja participacijo, ali celo samoupravo posameznikov in skupin. Sodelovanje, zblíževanje, pa tudi dinamično konfrontiranje različnih

kultur, je mogoče doseči na ravni delovanja svobodnih, informiranih, aktivnih, zainteresiranih subjektov, ki v medsebojne odnose niso vstopili zaradi prisile, hierarhične podrejenosti ipd.

Zavore razvoja stvarnega kulturnega pluralizma

Idealnega tipa uveljavljenega kulturnega pluralizma ni. Procesi, ki delujejo proti uveljavitvi kulturnega pluralizma so raznoteri: Mnogi pojavi družbene neenakosti, med njimi etnična stratifikacija, globoke razlike in nasprotja med kulturami, ki temeljijo na tradicijah, pojavi negativnih predsodkov in stereotipov, ksenofobije, pojavi regresivnega nacionalizma, etnocentrizma, etnična distanca, številni diskriminacijski in segregacijski pojavi, komunikacijske ovire, unitarizem in razvitost monizmov. Morda se velja spomniti, da še niso oddaljeni časi, ko je vsakršno drugačno prepričanje, ali odstopajoče obnašanje veljalo kot heretično in bilo strogo kaznovano.

Tolerantnost do različnega in medsebojno zaupanje, pa svoboda, enakopravnost in družbena enakost, se težko prebijajo. Omenili smo ovire za razvoj stvarnega kulturnega pluralizma. Le-ta se danes kot stvarni medetnični odnos kaže le v začetnih pojavnih oblikah, ali pa je razvit šele v idejni zasnovi. Družbena praksa je namreč bližja dejanskim odnosom etnične stratifikacije, ki povzroča dominacijo in podrejenost kultur, ko se nasproti preživelim asimilacijskim ukrepom postavlja politika etnične stratifikacije. Ta pa seveda ne more razviti pluralizem kultur.

Tudi aktivnost podrejenih etničnih skupin, ali etničnih manjšin ni še zadostna. Srečujemo se s pasivnostjo številčno majhnih etničnih manjšin, ki niso dovolj borbene in se pasivno zapirajo v svoj prostor, z zatekanjem v prostovoljno segregacijo, ali težnjo k secesionizmu, ne da bi se intenzivno prizadevale za spremembo obstoječih neenakopravnih medetničnih odnosov. Prezreti ne gre asimilacionističnih delov etničnih manjšin, ki so prisiljene v asimilacijo, ali pa, ki pasivno sprejemajo svoj manjšinski status in ostajajo konforme, z namenom, da si pridobijo možnosti za spremembo svoje deprivilegirane etničnosti ter dosežejo prehod v dominantno etnično večino in z upanjem, da bodo spremenile tako svoj celoten družbeni status. So tudi etnične manjšine, ki se sicer borijo za spremembo svojega manjšinskega statusa, pa ta njihova prizadevanja ne vodijo do etničnega pluralizma. Prizadevanja etničnih manjšin, da se osvobodijo svojega manjšinskega statusa na ta način, da se revolucionarno ne spremenijo odnosi družbene neenakosti pomenijo, da takšne etnične manjšine same postanejo dominantna večina in, da se odnosi etnične stratifikacije prolongirajo.

Nižji in srednji družbeni razredi in sloji, ki tvorijo večino sodobnih beguncev in drugih prisilnih migrantov, se v novem družbenem okolju srečujejo z eksistenčnimi problemi in oblikami diskriminacije in ksenofobije, še posebej izrazitih v sedanjih kriznih razmerah. Pogosto so tudi geografsko razpršeni, ko se začasno naselijo. Razumljivo je, da v takšnih razmerah

ne poudarjajo vrednotenje svoje kulture. Hitro jim postane jasno, da je njihova kultura, ki je izvor njihove različnosti, ovira za vključevanje v novo družbeno okolje. Tudi sodobnim ekonomskim migrantom omeji kriza možnosti za njihovo kulturno izražanje. Manj je pomoči in sodelovanje njihovih izvornih emigrantskih družb, imigrantske družbe postanejo nerazpoložene do imigrantskih kultur, pri domačinih narašča ksenofobija. Trajni imigranti občutijo, da morejo spremeniti svoj status tako, da se asimilirajo. Deklaracije o multikulturalizmu in o integraciji imigrantov na tej osnovi, razširjene v imigrantskih družbah, predstavljajo poskuse doseganja socialnega miru in prikrievanja ekonomske in socialne diskriminacije imigrantov. Tako ni presenetljivo, da se pri sodobnih migrantih križajo različni nasprotni pogledi. Biti enak domačinom pomeni asimilacijo, ostati različen pa pomeni imeti nižji socialni status in živeti v dokajšnji izolaciji, v okviru svoje imigrantske etnične skupnosti. Mogoče je skleniti, da pota do stvarnega kulturnega pluralizma vodijo prek omejevanja manjšinskega statusa etničnih manjšin ali dviganja njihovega socialnega statusa in pridobivanja večje socialne varnosti. Ker pa se to pri imigrantih pogosto dogaja šele pri drugi generaciji, je izredno pomembno, da ohranijo svojo kulturo, da ne podležejo asimilacijskim pritiskom.

Hkrati in zaporedni socializacijski procesi v različnih kulturah

Kulturni pluralizem je bistvena sestavina medetničnih odnosov. Pomemben del kulturnega pluralizma pa je jezikovni pluralizem. Problem večjezičnosti se navezuje na socializacijske procese, na hkratno učenje materinega in drugega jezika, ali drugih jezikov in hkratno vključevanje v dve kulturi ali več kultur, ali na zaporedno učenje: po učenju materinega jezika in kulture sledijo procesi akulturacije, učenje drugega jezika in kulture. Prvi primer se kaže pri etničnih manjšinah, narodnostih, narodih, ki živijo v večkulturnih družbah kot avtohtono prebivalstvo in pri II in III generaciji imigrantov, ki so rojeni v imigrantski družbi, drugi primer, ki pomeni ohranjanje izvorne kulture in sprejemanje nove pa sprečujemo tudi pri etničnih manjšinah avtohtonega prebivalstva v večkulturnih družbah, pri prvi generaciji imigrantov in pri drugi generaciji imigrantov, ki je še bila rojena v izvorni (emigrantski) družbi njihovih staršev, ali pa, ki so se za starši preselili v imigrantsko družbo v zgodnji mladosti.

Prvi primer je enostavnejši in obe kulturi se v enotnem socializacijskem procesu trdno vsidrata. Gre za to, da niso potrebni akulturacijski procesi, kar dvojezična in multikulturna socializacija potekala hkrati kot proces primarne socializacije, ali enkulturacija in se nadaljuje in pogloblja v izobraževalnem šolskem procesu. V tem procesu se pridobijo večkulturne temeljne vrednote in posebnosti različnih kultur, ki se trdno zakoreninijo, kar omogoča popolnejšo identifikacijo na multikulturni ravni. Vzporedna enkulturacija v dveh jezikih odpira dinamične možnosti hkratne vključitve v več kultur in tako socializirana osebnost je obogatena in mora s pomočjo kompetitivne komparacije in kooperativnega tekmovanja med kulturama, izluščiti pozitivne, progresivne značilnosti ene in druge kulture. To pa

vzpodbuja kreativnost, širše komunikacije in odprtost od različnega. S tem se pridobi smisel za pluralistično mišljenje in obnašanje. Tako vzporedno socializirani posamezniki v dveh kulturah pa se v sedanjih razmerah etnične stratifikacije ne izognejo mnogim konfliktom zaradi nasprotovanja vrednot, različnega vrednotenja kultur, konfliktov med etničnimi manjšinami in večinami. Morejo pa večkulturno enkulturirani posamezniki doživljati pojave marginalnosti, prizadeva jih ambivalenca vrednot, težave nekakšne dvojne identifikacije, ali nikakršne identifikacije, razdvojenosti, ki jih morejo kompenzirati s pojavi socialne patologije. V sedanjih razmerah etnične neenakosti in etnocentrizma je mogoče, da multikulturno enkulturirano osebnost prizadevajo izraziti pojavi socialne dezorganizacije.

Multikulturalizem, ki se razvija z vzporedno enkulturacijo v dveh ali več kulturah je zapleten fenomen. Prav gotovo ni še preveč množično razvit zaradi že omenjenih mnogih ovir, zahteva pa tudi intelektualno raven populacije, da bi prišli do izraza njegovi pozitivni učinki. Sožitje med etničnimi skupinami v razmerah vzporedno pridobljenega multikulturalizma seveda pomeni, da tako enkulturirani posamezniki sprejemajo svojo etnično identiteto po načelih prirojenega statusa, kar je v mnogočem odvisno od primarne socializacije, opravljene v izvorni družini. Jim pa ta etnična identiteta ne pomeni etnično nadrejenost nad drugo kulturo, ali drugimi kulturami v smislu odnosov etnične stratifikacije. Takošno socialno razporeženje pa pomeni predvsem tudi to, da maloštevilčne etnične skupine lahko v javnem življenju uporabljajo svoj jezik, kar je razumeti kot izkoreninjenje pojavov diglosije, ki je omogočala etničnim manjšinam uporabo svojega jezika v primarnih družinskih in prijateljskih stikih, v sekundarnih odnosih javnega življenja, v poklicu ipd., pa so bile prisiljene rabiti jezik dominantne etnične večine.

Omenjeno je mogoče realizirati v kulturno in jezikovno mešanih področjih, kjer živijo različne etnične skupine kot avtohtono prebivalstvo. Odprt pa je problem multikulturalizma v družbah, v katere se doseljujejo različne etnične skupine imigrantov in kjer prihaja do vzporedne večkulturne enkulturacije druge in tretje generacije imigrantov. V prostoru imigrantske družbe se more srečati veliko število zelo različnih kultur, imigranti živijo razpršeno, pojavi diglosije kot smo jo preje označili, so izrazito prisotni.

Procesi zaporedne socializacije v dveh ali več kulturah so zapleteni. Pripadniki druge generacije imigrantov so lahko najprej bili enkulturirani v izvorni družbi svojih staršev, potem pa v imigrantski družbi. Čeprav je šlo za isto kulturo, se enkulturacijski procesi v dveh družbah razločujejo. V imigrantski družbi pa začnejo hkrati z enkulturacijskimi procesi v izvorni kulturi staršev v družinskem okviru, tudi dvojni procesi enkulturacije. Procesom enkulturacije v izvorni kulturi staršev se pridružijo procesi enkulturacije v kulturi imigrantske družbe, ki potekajo v vrstniških primarnih skupinah. Hkrati s procesi enojne ali dvojne enkulturacije se sprožijo tudi procesi akulturacije — sekundarne socializacije v novi kulturi imigrantske družbe. Procesu akulturacije v zgodnji mladostni dobi so izredno pomembni ker omejujejo procese enkulturacije v izvorni kulturi. Treba je vedeti, da

se procesi akulturacije odvijajo v razmerah dominacije imigrantske kulture, kar ni vzpodbudno za uveljavljanje kulturnega pluralizma. Lahko ugotovimo, da kategorije druge generacije imigrantov, ki se enkulturirajo v dveh kulturah, ali enkulturirajo v eni, akulturirajo pa v drugi kulturi, pogosto ostajajo med kulturami, more pa prevladovati kultura staršev, ali kultura imigrantske družbe.

Do prevladovanja kulture imigrantske družbe more priti zaradi tega, ker so potekali vzporedni procesi enkulturacije v kulturi — imigrantske družbe in procesi akulturacije, ki so spreminjali izvorno kulturo staršev. Takšen razvoj začetke kulturnega pluralizma spreminja v asimilacijo drugo generacijo imigrantov. Vmesni položaj, ko so pripadniki druge generacije med dvema kulturama, je posebej zapleten. Prihaja do marginalnosti, do nezadostnega, poljezičnega znanja materinega jezika in jezika imigrantske družbe, do nasprotij med kulturama in vrednotami, do razklatih osebnosti, pojavov socialne dezorganizacije in patologije.

Da se druga generacija imigrantov izogne vmesni kulturni situaciji, ki jo je mogoče označiti kot semikulturno in, da se razvijejo možnosti za razvoj kulturnega pluralizma, je izredno pomembno njihovo dopolnilno izobraževanje v jeziku in kulturi njihovih staršev. To dopolnilno šolanje more utrditi kulturo, pridobljeno s procesom enkulturacije v družini in predstavlja pomemben dejavnik sekundarne socializacije v izvorni kulturi staršev druge generacije imigrantov. Dopolnilno šolanje v jeziku staršev more biti tudi dejavnik enkulturacije, saj se odvija v primarnih odnosih med vrstniki istega etničnega porekla.

Proces enkulturacije v materinem jeziku in procese akulturacije v drugem jeziku ter procese dvojne enkulturacije in akulturacije srečujemo tudi pri etničnih avtonomnih manjšinah.

Razredni in etnični družbeni status

Kulturni pluralizem se ne more ustvariti ob pogojih etnične stratifikacije, ki temelji na globljih pojavih družbene neenakosti, še posebej na razredni neenakosti. Etnične manjšine in imigranti, ki imajo nižji socialni status in so osredotočeni v nižjih družbenih razredih in slojih, kot pripadniki dominantne etnične večine ali domačini, nimajo možnosti, da bi postala njihova kultura enakopravna s kulturo večinskega avtohtonega prebivalstva. Če se velik del pripadnikov etničnih manjšin in imigrantov ukvarja z eksistenčnimi problemi, potem je manj možnosti za etnično izražanje, za intenzivnejšo etnično identifikacijo in za bolj uspešno prizadevanje za uveljavitev kulturnega pluralizma. V tem primeru gre za prekrivanje razrednih in etničnih linij. Pretežni del deprivilegirane etnične manjšine je vključen v nižje družbene razrede in sloje. Kadar pa se etnične in razredne linije ne prekrivajo, kar pomeni, da se znotraj etničnih neprivilegiranih manjšin pojavljajo pripadniki srednjih in višjih razredov in slojev, kar je razumeti, da se njihova socialna struktura približuje socialni strukturi etnične dominantne večine, se odpirajo večje možnosti za razvoj kulturnega pluralizma. Takrat se je treba osredotočiti na omejevanje diskriminacij, s

katerimi hoče dominantna večina znižati socialni status pripadnikom vseh razredov in slojev etnične manjšine zaradi njihove etnične pripadnosti in na ta način ohraniti svoj privilegirani etnični položaj, oziroma odnose etnične stratifikacije. V družbi, ki dopušča oblike socialne neenakosti na sploh in še posebej oblike etnične neenakosti, se na teh temeljih kažejo pojavi izkoriščanja, kar onemogoča razvoj kulturnega pluralizma. Razvita etnična skupnost, ki je odprta navzven in, ki omogoča razvoj notranje mobilnosti, se more enakopravno spustiti v boj za uveljavitev svoje kulture v odnosih z drugimi, tudi številčno močnejšim etničnimi skupinami.

V sedanjih razmerah ni mogoče prezreti v razpravi, ki zadeva obstoj pojavov socialne in etnične neenakosti, kot temeljnih ovir za uveljavitev kulturnega pluralizma, globalnih konfliktov med razvitimi in nerazvitimi družbami in etničnimi skupnostmi. Krizni časi poglobljajo razlike med nerazvitimi emigrantskimi in razvitimi imigrantskimi družbami. Imigrantske družbe prenašajo breme nezaposlenosti na emigrantske družbe, ki jim vračajo negativno selekcionirane emigrante. Emigrantske družbe ne morejo voditi svoje remigracijske in emigracijske politike, pa tudi njihova pomoč svojim emigrantom, slabi in ti so zaradi tega prizadeti v zvezi z ohranjenjem in razvijanjem svoje izvorne kulture v imigrantski družbi. Še posebej so prizadeta pasivna, nerazvita območja emigrantskih družb, kjer pogosto živijo deprivilegirane etnične manjšine. Kriza prizadeva tudi etnične manjšine v razvitejših družbah, saj bivajo tudi v teh družbah etnične manjšine v nerazvitih okoljih, (pokrivanje etničnih in razrednih linij), ki jih krizne razmere najbolj prizadenejo.

Tehnološki razvoj in razvoj socialne strukture v nerazvitih okoljih zaostajata. Socialna struktura v nerazvitih okoljih se giblje na prehodu iz ruralnega in neurbaniziranega načina dela ter življenja v urbanizirani in industrijski način dela in življenja, medtem ko so razvita družbena okolja že na prehodu iz industrijskega v postindustrijski način življenja, ki se veže na mikroelektronsko informacijski sistem. Kriza torej profilira razredne odnose. Socialni položaj imigrantov in deprivilegiranih etničnih manjšin je izrazito nizek, govorimo lahko o njihovem subproletarskem položaju, o visokih deležih nezaposlenih. Kriza upočasni procese proletarizacije sodobnih remigrantskih delavcev in pripadnikov deprivilegiranih etničnih manjšin, procesi vertikalne mobilnosti so omejeni, ali pa srečujemo celo množične procese zniževanja družbenega položaja različnih socialnih kategorij. Še bolj se kaže nujna asimilacija kot pot za doseganje socialne promocije. Povedano kaže, da so krizne razmere izrazito neugodne za progresivno spreminjanje socialnih razmer etničnih manjšin in imigrantov, kakor tudi za uveljavljanje in razvijanje njihove kulture, kar je razumeti kot izrazite ovire za uresničitev multikulturalizma.

Procesi adaptacije

Med temeljnimi družbenimi procesi, ki zadevajo kulturni pluralizem je najprej treba omeniti adaptacijo. Teoretično bistvo adaptacije je v tem, da se ob srečevanju različnih kultur ohranja in razvija lastna izvorna kul-

tura, in hkrati sprejema nova kultura. Gre v bistvu za ohranjanje izvornega in sprejemanje novega v procesih medsebojnega prilagajanja. Ti procesi zadevajo primarne in sekundarne družbene odnose, pomenijo toleriranje etničnih posebnosti, upoštevanje autonomije kultur, njihove enakovrednosti ipd. Skratka vsebina kulturnega pluralizma se more označiti kot proces popolnejše adaptacije. Popolnejša adaptacija se lahko pojavlja v razmerah vsestranskega razvoja etničnih skupin, ki so v medsebojnih odnosih sodelovanja in približevanja, kar je razumeti kot procese integracije širše družbene skupnosti. Popolnejšo adaptacijo definiramo lahko še kot takšno medsebojno prilagajanje etničnih skupin, ki ga razumemo kot prostovoljno sprejemanje skupnega in novega ter ohranjanje posebnega (etničnega). Ti procesi razvijajo dialektiko med posamičnim, posebnim in splošnim.

Dosedanji družbeni razvoj in pa sedanja družbena kriza, govorijo o obstoju nerazvite, nepopolne adaptacije. Prihaja do enostranskega prilagajanja dominantni kulturi, ali večinskim kulturam, kar velja za odnose etnične manjšine, do etnične večine, ali za odnose med imigranti in avtohtonimi domačini. Srečujemo pojave diglosije (ki smo jih že obrazložili). Etnične manjšine uspejo oddajati le malo svoje izvorne kulture v širši družbeni prostor, hkrati imajo težave z ohranjanjem svoje izvorne kulture. Procesni nepopolne adaptacije so omenjeni na sekundarne družbene odnose. Procesom nepopolne adaptacije je mogoče pripisati neprostovoljni značaj zaradi vsiljenosti elementov dominantne kulture. Ni težko ugotoviti, da procesi nepopolne adaptacije ne zagotavljajo možnosti za obstoj kulturnega pluralizma. Takšen razvoj procesov adaptacije pomeni, da se vse bolj usmerjajo k procesom akomodacije (minimalne prilagoditve, ki začasno suspendira konflikte) in tudi k procesom neprostovoljne asimilacije.

Nacionalne skupnosti se tako med seboj omejeno prilagajajo in nezadovoljivi so njihovi procesi prilagajanja širši družbeni skupnosti. Ekonomski problemi in kulturne razlike med njimi učinkujejo dezintegracijsko v medetničnih odnosih. To govori za obstoj negativnih nacionalizmov in unitarizmov medsebojnih nestrpnosti, za učinkovanje raznoternih pojavov družbene neenakosti, kakor tudi za doseganje kvazi integracije s prisilnimi, oblastnimi sredstvi.

Procesi akulturacije

Ko pregledujemo procese, ki zadevajo kulturni pluralizem, je treba omeniti tudi procese akulturacije. Bistvo tega procesa je, da prihaja pri njem do sprejemanja elementov nove kulture, kar pa ne povzroča globljih sprememb, ker ti procesi zadevajo le sekundarne družbene odnose. Akulturacijske procese moramo povezati s procesi adaptacije, za katere smo ugotavljali, da pomenijo tudi sprejemanje elementov nove kulture. Akulturacijske procese enačimo s procesi sekundarne socializacije, prek katerih se posamezniki uvajajo v socialne vloge in pripravljajo za vstop v institucije. Sekundarna socializacija ne povzroča popolnejše identifikacije, ker je skladno z opredelitvijo akulturacije kot procesov nepoglobljenih sprememb na ravni sekundarnih odnosov.

Procesi akulturacije zadevajo kategorije pri katerih se začenja kulturni pluralizem z zaporednim učenjem drugega jezika po materinem jeziku, kar velja za migracijske situacije — pa tudi za nekatere etnično manjšinske situacije. Pomembno je seveda obdobje, v katerem začnejo akulturacijski procesi. Če se vanje vključuje na primer druga generacija migrantov v zgodnjem mladostnem obdobju, imajo večji pomen, kot če začnejo v kasnejšem starostnem obdobju. Akulturacijski procesi v zgodnjem obdobju morejo pospešiti razvoj višjih stopenj asimilacije, ali omejiti obstoj kulturnega pluralizma, posebej še takrat, kadar potekajo npr. pri pripadnikih etničnih manjšin hkrati tudi enkulturacijski procesi v kulturi dominantne etnične skupine. Tako se utegnejo razviti procesi problematične diglosije (v že obrazloženem smislu), ki je v nasprotju s kulturnim pluralizmom.

Razvitejša akulturacija je takšen proces, pri katerem gre za prostovoljno akulturacijo, ki se odvija v demokratičnih družbenih razmerah in, ki je dvosmerna (transkulturacija) kar omeni, da manjšinska kultura ali kultura imigrantskih etničnih skupnosti odseva v kulturno okolje etnične večinske (številčnejše) kulture oziroma v okolje kulture imigrantske družbe. Kratko rečeno razvitejša akulturacija se povezuje s procesi adaptacije, ki jih razumemo kot pojave kulturnega pluralizma.

Sodobne družbene razmere s kriznimi značilnostmi, povzročajo, da se pojavlja predvsem manj razvita, enostranska akulturacija. Ta je neprostovoljna in enostranska zaradi dominacije kulture privilegirane etnične skupine, kar je hkrati tudi razumeti, da do procesov transkulturacije v glavnem ne pride.

Procesi akulturacije ostajajo v glavnem le v zasnovi, saj ne prihaja do intenzivnejšega povezovanja s procesi adaptacije — kulturnega pluralizma. Akulturacija v zasnovi pomeni nezadostno akulturiranje, kar hkrati z nezadostno enkulturacijo v izvorni kulturi vodi do semikulturnih situacij, ali do poljezиковnega znanja materinega in tujega (drugega) jezika.

Vzporedna enkulturacija v izvorni in tuji (drugi) kulturi, podprta z akulturacijo nagiba razvoj v smeri asimilacije in tako preprečuje pojave kulturnega pluralizma. Med mnogimi neskladji znotraj akulturacijskih procesov moramo omeniti neskladja med jezikovno in drugimi vrstami akulturacije. Da se izognejo diskriminacijskim pritiskom, ali zaradi njihovega vpliva, se emigranti pospešno jezikovno akulturirajo, kar pa ne potega za seboj hkrati tudi drugih vrsta akulturacije, ki za jezikovno zaostajajo.

Proces integrativnih nasprotij in konfliktov

Srečevanje različnih kultur v procesih multikulturalizma pa se ne odvija brez nasprotij in konfliktov. Ti procesi so prisotni tako pri vzporedni kot zaporedni socializaciji v drugi kulturi. Očitni so ob pojavljanju nerazvitih, enostranskih procesov adaptacije in akulturacije, ko se srečujemo s pre-raščanjem adaptacije v akomodacijo in s spreminjanjem akulturacije v višje stopnje asimilacije. Hkrati so sodobni medetnični in torej tudi medkulturni odnosi zgrajeni na pojavih etnične stratifikacije, diskriminacije, se-

gregacije, etnične distance, ksenofobije, negativnih nacionalizmov, unitarizmov ipd., kar govori za obstoj mnogoterih disjunktivnih odnosov med etničnimi skupinami. Tudi v razvitejših odnosih kulturnega pluralizma ni mogoče pričakovati odprtja medetničnih in medkulturnih nasprotovanj in konfliktov, ker bi sicer medetnične odnose enostransko razumeli le kot procese medsebojnega prilagajanja sprejemanja, tujega in ohranjanja izvirnega. Takšnim pogledom bi mogli očitati enostranost, vsklajenost notranjih in še posebej medetničnih struktur. Očitki bi mogli zadevati preveliko poudarjanje enotnosti in neupoštevanje dialektike, razvojnosti. Zato je treba pri teoretičnem utemeljevanju medsebojnega srečevanja in sodelovanja med etničnimi skupinami in pri razvoju multikulturalizma, upoštevati tudi procese integrativnih konfliktov in nasprotiv. Bistvo teh konfliktov in nasprotij je v tem, da se spopadajo kulture, vrednote, norme ipd. različnega etničnega izvora med seboj, da se tako sproščajo medetnične napetosti, da se porajajo možnosti za prehajanje latentnih v manifestne konflikte, da prihaja do spopada idej, kar povzroča spreminjanje in razvijanje medetničnih odnosov ter hkrati razvijanje multikulturalizma. Sprotno reševanje problemov multikulturalizma, ki ga zagotavljajo integrativni konflikti ima seveda svoje okvirje, ki so gledano z vidika širše globalne družbe v tem, da takšni konflikti ne smejo rušiti temeljnih vrednot globalne družbe in, da morajo hkrati utrjevati notranjo kohezivnost etničnih skupin. Do integrativnih konfliktov je mogoče priti takrat, kadar, ti potekajo v razmerah horizontalnih, nehierarhičnih razlik med etničnimi skupinami in njihovimi kulturami. V razmerah socialne neenakosti in etnične stratifikacije se integrativni konflikti in multikulturalizem ne morejo razvijati.

V sedanjih družbenih razmerah moremo ugotoviti, da so integrativni konflikti v medetničnih odnosih nezadostno razviti. Moremo govoriti, da so bolj razviti rušilni konflikti in nosprotja, ki jih podpirajo procesi etnične stratifikacije, diskriminacije, segregacije negativnih predsodkov in stereotipe, ksenofobije negativnih nacionalizmov, dominacije kultur na etnocentričnih izhodiščih ipd. Sodobna družbena kriza še posebej širi in pogloblja raznotere disjunktivne procese v odnosih med etničnimi skupinami vse do zaščitnih diskriminacijskih ukrepov, ki jih uporablja dominantna etnična večina napram deprivilegirani etnični manjšini. Srečujemo mnogotere pojave socialne dezorganizacije (anomija alienacija) in patologije ter pojave ogroženosti in socialne negotovosti, ki odsevajo v medetničnih odnosih. Tako se povečuje etnična distanca, kar vse skupaj izrazito zavira razvoj multikulturalizma. Prezreti ni mogoče, da že nazadovanja procesov adaptacije in akulturacije do enostranskih neprosto voljnih nižjih stopenj adaptacije in akulturacije ter prisotnost asimilacije vzbuja procese konfliktov in nasprotovanj. Napetosti med kulturami se premalo sproščajo v konflikte in latentni konflikti v manifestne. Medetnični in medkulturni konflikti se premalo rešujejo; mnogi ostanejo prikriti in neredko se potiska v ospredje marginalne konflikte ali pa se ustvarjajo umetni konflikti, da bistveni ostanejo po strani. Sredstva in postopki za sproščanje in učinkovito reševanje medetničnih — medkulturnih konfliktov so preslabo razviti. Kriteriji za razločevanje dezintegrativnih in integrativnih konfliktov niso dovolj jasni.

Premalo je uveljavljeno razkrivanje povezav med medetničnimi in medkulturnimi konflikti s temeljnimi družbenimi antagonističnimi konflikti.

Dezintegracijski, medetnični — medkulturni konflikti se neredko izrabljajo za napadanje temeljnih vrednot globalne družbe in za rušenje njene kohezivnosti.

Sklepne ugotovitve o družbenih procesih in multikulturalizmu

Ob koncu razprave o družbenih procesih, ki zadevajo razvoj multikulture moremo reči, da so naštetih procesi med seboj izrazito povezani, njihov razvoj pa odvisen od omejevanja etnične stratifikacije in drugih temeljnih pojavov družbene neenakosti. Šele večja družbena enakost more zagotoviti razvitejše procese adaptacije, procese akulturacije povezane z adaptacijo in procese integrativnih konfliktov in nasprotij. Obstoj horizontalnih družbenih in etničnih razlik se povezuje z razvojem kulturnega pluralizma. Proces kulturnega pluralizma so identični z razvitejšimi procesi adaptacije, s katerimi se povezujejo procesi akulturacije, ko gre za sprejemanje elementov nove kulture v pogojih horizontalnih etničnih razlik. V razmerah večje etnične enakosti se ob procesih razvitejše adaptacije in akulturacije povezane z adaptacijo, morejo razvijati tudi procesi integrativnih konfliktov in nasprotij, ko prihaja do spopadanja relativno avtonomnih elementov kulture, vrednot reševanja nasprotij in do družbenega razvoja, kar zagotavlja obstoj pojavov kulturnega pluralizma. Gre tudi za povezavo med procesi razvitejše adaptacije kakor tudi akulturacije povezane z adaptacijo, s procesi integrativnih konfliktov. Sprejemanje skupnega in novega in ohranjanje ter razvijanje posebnega v stikih med različnimi kulturami ne poteka brez nasprotij in konfliktov. Medsebojno prilagajanje in sodelovanje je povezano z mnogimi nasprotji in konflikti katerih reševanje je mogoče usmerjati k integrativnim učinkom teh nasprotij in konfliktov. Razvitejša adaptacija se poraja, če se napetosti sproščajo in, če se latentni konflikti spremenjajo v manifestne. Temeljne vrednote v globalni družbi, ki se ohranjajo in razvijajo prek spopadov, so bolj trdne in zagotavljajo kohezivnost globalne družbe.

Sklepna misel, se more glasiti takole: V razmerah družbene neenakosti etnične stratifikacije, nerazvitih procesov adaptacije in nepovezanih procesov akulturacije z adaptacijo, neskladnosti med enkulturo in akulturo, mnogih disjunktivnih procesov (dezintegrativni konflikti, diskriminacije, regresivni nacionalizmi, prisilne asimilacije ipd), ni mogoče pričakovati stvarnega razvoja multikulturalizma. Stvarni multikulturalizem se more razvijati v razmerah večje družbene enakosti, ko etnična stratifikacija prešača v horizontalne družbene razlike, ko se razvijajo procesi popolnejše adaptacije, ko se procesi akulturacije povezujejo z razvitejšimi adaptacijskimi procesi, ko delujejo procesi transkulturacije, ko so procesi enkulturovski procesi akulturacije, ali ko protekata vzporedno enkulturovski procesi akulturacije in ko delujejo procesi integrativnih konfliktov in nasprotij.

VIRI

- Dvojezičnost — individualne in družbene razsežnosti, Društvo za uporabno jezikoslovje SRS, Ljubljana, 1984.
- M. Jaakkola: »Diglossia and Bilingualism among Two Minorities in Sweden«, *International Journal of the Sociology of Language*, 10, 1976, 67—84.
- P. Klinar: »Družbeni procesi med etničnimi skupinami — sociološka teoretična izhodišča dvojezičnosti«, v: Dvojezičnost — individualna in družbene razsežnosti, Društvo za uporabno jezikoslovje SRS, Ljubljana, 1984, str. 3—11.
- P. Klinar: Evolution of Cultural Identity of the Second Generation Migrants, European Science Foundation, Sophia — Antipolis, 28. 9. do 30. 10. 1981 (razmnoženo).
- P. Klinar: Mednarodne migracije, Obzorja, Maribor, 1976, str. 188—193, 138—140, 65—69.
- P. Klinar: New Migration Path in the Past Decade, Research Committee on Migration ISA, Dubrovnik June, 14—16, 1985. (str. 35, razmnoženo).
- P. Klinar: Perspektive kulturnega pluralizma in nacionalni odnosi, Zihlerlovi dnevi, 20. oktober 1983 (razmnoženo).
- P. Klinar: »Prispevek k teoretičnim izhodiščem o razvoju odnosov med narodi«, *Naši razgledi*, 1985, 4—19, 8 str. 229—230.
- P. Klinar: »Procesi socializacije in etične identifikacije druge generacije migrantov«, *Teorija in praksa*, 17/1980.
- P. Klinar: »Remigracije v kriznih razmerah«, *Migracije*, bilten 33, RI FSPN, Ljubljana 1985, str. 55.
- K. Magnusson: Between Two Cultures, Symposium on the Position of the Second Generation of Yugoslav Immigrants in Sweden, Split 30. 10. — 1. 11. 1979, str. 27—30.
- Multiculturalism, Is It an Effect on the Crisis? Research Committee on Migration ISA, Dubrovnik June, 14—16, 1985. (razmnoženo)
- M. Oriol: Report on Studies on the Human and Cultural Aspects of Migration in Western Europe 1918—1979, European Science Foundation, Strasbourg 1981, str. 100—104.
- A. Scharmerhorn: Comparative Ethnic Relations, Random House, New York, 1970, str. 122—122, 1—6.
- R. Schammenhom: »Minorities«, v: M. Barron: Minorities in a Changing World, A. Krapf, New York 1967, str. 5—14.
- A. Schrader, B. Nikles, H. Griese: »Njihova budućnost je neizvjesna«, *Rasprave o migracijama*, 51, Centar za istraživanje migracija, Zagreb, 1979, str. 80—88.
- T. Shibusani: Ethnic Stratification, Mac Millan, Toronto, 1969, str. 572—578, 451—500.
- D. Storer: »The Preservation of Immigrants Culture«, *International Migration*, XVII 1/2, 1979, str. 230—241.
- L. Vest: »Problem manjinskih grupa«, v: T. Parsons i dr.: Teorije o društvu, Vuk Karadžić, Beograd, 1969, str. 299—304.

SAŽETAK

Pošto obrazlaže pojam multikulturalizma, autor raspravlja o društvenim pojavama koje u suvremenom društvu otežavaju njegov stvarni razvoj, tako da se multikulturalizam pojavljuje samo u početnim pojavnim oblicima. Problemi višejezičnosti predstavljeni su zajedno s istovremenim, tekućim socijalizacijskim procesima u različitim kulturama. Među temeljnim društvenim procesima koji djeluju na multikulturalizam autor analizira procese adaptacije, akulturacije i integrativnih konflikata. Na razvoj spomenutih procesa, na njihovu međusobnu povezanost, utječe prije svega limitiranje pojave etničke stratifikacije.

THE SOCIOLOGICAL ASPECTS OF MULTICULTURALISM

SUMMARY

After explaining the concept of multiculturalism, the author discusses social phenomena that aggravate the actual development of a modern society, so that multiculturalism appears only in its initial manifestations. The problems of plurilingualism are presented along with simultaneous, current socialisation processes in different cultures. Among the fundamental processes in society that influence multiculturalism, the processes of adaptation, acculturation, and integrative conflicts are analysed. The development of these processes and their interlinkage are influenced, in the first place, by a limitation of the phenomena of ethnic stratification.